Makale Künye Bilgisi: OKUR, Mehmet Akif ve ŞAHİN, Mustafa (2022), Jeopolitik/Jeoekonomik Depremler Çağı'nda Güney Kafkasya: II. Karabağ ve Ukrayna Savaşları'nın Bölgesel Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme, Avrasya Dosyası Dergisi, Cilt No:13 (Sayı-1): 7- 28. İstanbul.

JEOPOLİTİK/JEOEKONOMİK DEPREMLER ÇAĞI'NDA GÜNEY KAFKASYA: II. KARABAĞ VE UKRAYNA SAVAŞLARI'NIN BÖLGESEL ETKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR*
Arş. Gör. Mustafa ŞAHİN**

ÖZET

Makalede, Güney Kafkasya'da yakın vadede meydana gelen dönüşüm ve dünya sisteminin başat aktörleri arasındaki münasebetleri yeniden düzenleyen kutuplaşma iklimi, karşılıklı etkileşim alanlarını dikkate alan jeopolitik ve jeoekonomik perspektiflerden analiz edilmektedir. Ardından da bölgeyi bekleyen muhtemel geleceğe dair bazı gerekçelendirilmiş tahayyüller üzerinde durulmaktadır. Çalışmaya hâkim olan bakış açısı, Güney Kafkasya'yı bölge dışı müdahil güçlerin edilgen rekabet alanı sayan yaklaşımlardan farklıdır. İlk olarak Güney Kafkasya'nın dinamiklerini inşa eden tarihi, jeopolitik ve jeoekonomik süreç açıklanmıştır. Bölge devletlerinin önem ve kapasiteleri, kendi güçleri ve üçüncü taraflarla ilişkileri bakımından ortaya konularak Türkiye-Azerbaycan İttifakı'nın II. Karabağ Savaşı'ndaki askeri, siyasi ve diplomatik başarısı tahlil edilmiştir. Ardından, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Güney Kafkasya üzerindeki muhtemel etkileri masaya yatırılmıştır. Ukrayna'nın işgali üzerine devreye sokulan Batılı jeoekonomik strateji ile

* Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, mehmetakifo@yahoo.com
ORCID: 0000-0001-5095-6113
** Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul, Türkiye, mustafasahinakademik@gmail.com
ORCID: 000-0002-0948-3198

Makale Geliş Teslim Tarihi: 01.06.2022
Makale Kabul Tarihi: 25.06.2022

Rusya'nın jeoekonomik araçları arasındaki mücadele incelenmiştir. Bu çerçevede, değişen enerji ve ulaşım güzergahlarının dikkatleri nasıl Güney Kafkasya'nın da parçası olduğu Türk kuşağı üzerinde topladığı gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye-Azerbaycan ittifakı, Güney Kafkasya, Jeoekonomi, Jeopolitika, II. Karabağ Savaşı, Ukrayna Savaşı, Türk Kuşağı

SOUTH CAUCASUS IN THE AGE OF GEOPOLITICAL/GEOECONOMIC EARTHQUAKES: AN EVALUATION OF THE II. KARABAKH AND UKRAINE WARS' EFFECTS ON THE REGION

ABSTRACT

In the article, the mutual interaction between the recently transformed South Caucasus and the current polarization climate that is rearranging the relations of the dominant actors in the World system are analyzed from geopolitical and geoeconomic views. Besides, some grounded imaginations about the possible future of the region are emphasized. The perspective that dominates the study is different from the approaches that regard the South Caucasus as a passive competition area of outside powers. First, the historical, geopolitical, and geoeconomic processes that built the dynamics of the South Caucasus are explained. The importance and capacities of the regional states and their relations with third parties are presented. In the second phase, the military, political and diplomatic successes of the Turkey-Azerbaijan Alliance in the II Karabakh War are analyzed. Then, the possible effects of the Russia-Ukraine War on the South Caucasus are discussed. The struggle between the Western geoeconomic strategy, which has been put into action after the invasion of Ukraine, and the counter-geoeconomic tools of Russia are examined. In this context, it is shown how the changing energy and transportation routes draw attention to the Turkish belt, of which the South Caucasus is also a significant part.

Keywords: Turkey-Azerbaijan alliance, South Caucasus, Geoeconomics, Geopolitics, II. Karabakh War, Ukrainian War, Turkish Belt

GİRİŞ

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Ermenistan işgali altındaki topraklarının büyük bölümünü kurtardığı II. Karabağ Savaşı, bir taraftan bölge dengelerindeki dönüşümü somut biçimde göstermiş diğer yandan ise yeni bir değişim sürecini tetiklemiştir. Bu önemli tarihi kavşakta Ukrayna Savaşı'nın küresel sistemdeki sarsıcı etkileri de Güney Kafkasya'da kendisini göstermeye başlamıştır. Bölge, dünyanın farklı köşeleriyle ekonomik, siyasi ve stratejik açılardan yoğun etkileşimler yaşadığı bir dönemden geçmektedir. Söz konusu coğrafyayla doğrudan ya da dolaylı olarak çıkar ilişkisi bulunan bölgesel ve küresel aktör sayısı hayli artmış haldedir. Ard alanı genişleyen Azerbaycan gibi Güney Kafkasya ülkeleri, fiziken komşu olmadıkları güçlerle de önemli ilişkiler geliştirebilme becerisini ustalıkla göstermektedir. Makalemizde, Uzak Asya'dan Basra Körfezi, Türkiye ve Avrupa'ya dek uzanan bir coğrafyayla ilişkili hale gelen bölge jeopolitiğinin öne çıkan konjonktürel dinamikleri hakkında bazı tespit ve değerlendirmeler yapılmıştır.

GÜNEY KAFKASYA JEOPOLİTİĞİNİ ŞEKİLLENDİREN TEMEL DİNAMİKLER

Bugün, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üçlüsünün bağımsız devletler olarak üzerinde varlıklarını sürdürdüğü Güney Kafkasya'daki tarihsel dengeler, kuzey, güney ve batıdaki güç merkezleriyle etkileşim halinde şekillenerek günümüzdeki halini almıştır. Bölgenin çevresindeki devletlerin aralarındaki münasebetler ve Güney Kafkasya'ya ilgileri, yerel siyasi yapıların yükselişleri ve bölgedeki nüfusun etnik ve dini kompo-

zisyonu üzerinde etkili olmuştur. Günümüzdeki manzara bu uzun tarihi sürecin ürünüdür. Türkiye-Rusya-İran üçlüsünün bölgeye tesirinde hem bu devletlerin muhtelif imkân ve yeteneklerine dayalı yüksek kapasitelerinin hem de Güney Kafkasya'daki ülkelerin açık denizlerle doğrudan irtibat sağlayamayışlarının payı bulunmaktadır.

Bu kara kilidi, ulaşım ve taşıma faaliyetlerine yön vermekte, güvenlik ve ekonomi alanlarında dış dünyayla irtibat kurabilmek bakımından ilk komşuluk üçgeniyle münasebetlerin arz ettiği değeri arttırmaktadır. 20. yüzyıl boyunca hava ulaşımı ve taşımacılığında meydana gelen gelişmeler kara kilidinin sınırlayıcı sonuçlarını bazı bakımlardan hafifletmiş ama tümden ortadan kaldırmamıştır. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarının ve diğer ürünlerin Güney Kafkasya'dan verimli şekilde taşınabilmesi için açık denizlerdeki uygun limanlara veya tüketici ülkeye dek kesintisiz işleyen boru hatlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu faaliyetin güvenliği, ekonomik verimliliği etkileyen başat faktörler arasında yer almaktadır. Güney Kafkasya'daki devletlerin güvenlik temini amacıyla yakın iş birliği yaptığı ülkeler, eğer doğrudan ilk komşuluk üçgeninde yer almıyorlarsa, bölgeye erişim için ayrıca çaba göstermek zorunda kalmaktadır. Kara kilidi etkisini, asker ve silah sevkiyatı kriz zamanlarında acil ihtiyaç haline geldiğinde iyice hissettirmektedir. Mevzubahis sebepten ötürü dünya ile ilişkilerine özen gösteren Güney Kafkasya devletleri ilk komşuluk üçgeninden müttefike sahip olmayı her dönemde hayati bir hedef saymışlardır.

Yükselen Doğu'yu dünya sisteminin merkezine ekleyen ekonomi politik dönüşümle birlikte ilk komşuluk üçgeninin Azerbaycan bakımından Hazar'ın diğer yakasındaki Kazakistan'ı ve Türkmenistan'ı da içine alarak beşgene doğru evrildiğini söylemek mümkündür. Türk Devletleri Teşkilatı'nda yaşanan gelişmelerin gösterdiği üzere, Türkistan-Azerbaycan hattında ekonomik ve siyasi ilişkiler gelişmektedir. Ayrıca, Güney Kafkasya, Çin'e ait Kuşak-Yol Projesi'nin önemli güzergahlarından biridir ve Türk nüfusla meskûn Türk Kuşağı üzerindedir (Okur, 2017: 45-

55). Doğu Asya'nın mamullerini Avrupa ve Ortadoğu'ya ulaştıran bu yol sistemi, Batı'dan Çin'e uzanmak yahut tam tersine bu irtibatı sınırlamak isteyenler bakımından da değerlidir. Dolayısıyla, ekonomik, stratejik vb. açılardan yalnızca Batı'dan ibaret sayılamayacak günümüzün "genişlemiş dünyasında" Hazar'ın doğusuna açılan yollar da Güney Kafkasya'yı "dünyayla" kavuşturan, jeopolitik önemi haiz bağlantı niteliği kazanmıştır. Bölge yüzyıllardan beri koruduğu jeopolitik kıymetini, jeoekonomik açıdan da pekiştiren bir kapasiteye ulaşmış haldedir. Hazar geçişli enerji hatları projelerinin tamamlanmasıyla bu manzara daha da net bir görünüm kazanacaktır (Stronski, 2021).

İdrak etmekte olduğumuz dinamik dönemde Güney Kafkasya jeopolitiğini şekillendiren temel denklemleri, coğrafi ve tarihi faktörler tarafından inşa edilen yapısal zemini merkeze alarak şöyle özetleyebiliriz. Bölgede Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanmış üç devlet mevcuttur: Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan. Bu ülkeler gerek birbirleriyle gerekse ilk komşuluk üçgenindeki bölgesel güçlerle ilişkilerinde ciddi sınır ve azınlık sorunları yaşamaktadır. En ağırını Azerbaycan topraklarının 2020'deki II. Karabağ Savaşı'nda kurtarılmasına kadar devam eden Ermenistan işgalinin karakterize ettiği çatışma ve ihtilaflar, aktörleri bölge içinde olduğu kadar komşuluk üçgeninden ve daha ötesindeki orta ölçekli güçler ve uzaktaki büyük devletlerden müttefikler edinmeye yöneltmektedir. Bir tarafın kazancının diğerinin kaybı biçiminde görüldüğü çatışma ve rekabet iklimi bu eğilimi güçlendirmektedir.

Söz konusu devletler arasında komşu beşliyi (Rusya, Türkiye, İran, Kazakistan, Türkmenistan) ardından da İsrail, ABD, Çin, Pakistan, Fransa, Almanya (AB), İngiltere, Hindistan gibi ülkeleri saymak mümkündür. Bu komşuların ve bölge dışı güçlerin Güney Kafkasya'daki ittifak arayışlarına kulak verirken dikkat ettikleri bazı önemli noktalar şunlardır: Doğrudan çıkarların mevcudiyeti, rakiplerin bölgeye egemen olmasını engelleme hedefi, din, milliyet, tarih, ideoloji vb. sebeplerden kaynaklanan kimliğe

dayalı ortaklık tasavvurları. Son otuz yıldaki tecrübeler, ittifak ilişkilerinde bölge ülkelerini edilgen kabul eden bakış açısının ne kadar yanlış olduğunu göstermiştir. Birçok örnekte bu devletler, farklı motivasyonlarla Güney Kafkasya'ya bakan başkentleri kendi lehlerine seferber etmek için diaspora topluluklarının ve kimlik aidiyetiyle hareket eden diğer grupların enerjisini, güç dengelerindeki değişim ihtimallerinin ürettiği kaygıyı, enerji kaynaklarının üretimi, aktarımı ve uluslararası ticaret güzergahlarındaki değişimin etkisiyle bölgenin genel olarak artan değerini kullanmayı bilen diplomatik stratejiler izlemeyi başarmışlardır.

Son olarak; Güney Kafkasya ülkelerinin aralarındaki ilişkileri, ardından bu devletlerle ilk komşuluk halkasının ve diğer ilgili bölgesel ve küresel güçlerin münasebetlerini dikkate alan jeopolitik analiz katmanlarına sistemik düzeyi de üçüncü çerçeve olarak eklemek çalışmamızın analitik imkanlarını arttıracaktır. Küresel sistemde meydana gelen güç değişimleri, ciddi kutuplaşma ve çatışma eksenleri tüm diğer önemli bölgeler gibi Güney Kafkasya'ya da yansımaktadır. II. Karabağ ve Ukrayna Savaşlarını müteakip bölgenin kazanmakta olduğu jeopolitik anlamları değerlendirirken bu arka planı hatırda tutmak gereklidir.

II. KARABAĞ SAVAŞI'NIN GÜNEY KAFKASYA'DA DEĞİŞTİRDİĞİ JEOEKONOMİK/JEOPOLİTİK DENGELER:

II. Karabağ Savaşı'nın ardından bölge jeopolitiğine yukarıda ana hatlarına temas ettiğimiz üçlü analitik mercekle baktığımızda şu değerlendirmeleri yapabiliriz. Öncelikle, bölge ülkeleri arasındaki güç dengesi kesin biçimde Bakü lehine değişmiştir. Azerbaycan, hem 44 gün boyunca devam eden muharebelerden askeri başarıyla çıkmış, hem de savaş alanındaki kazanımlarını destekleyecek nitelikte bir diplomasiyi ve iletişim stratejisini başarıyla yürütmüştür. Esasen, Azerbaycan'ın ordusunu eğitme ve donatma faaliyetlerinden başlayarak uygun siyasi-diplomatik konjonktürü gözleyen zamanlamasına uzanan zincir, bir bütünlük arz etmektedir. Bakü'nün, Eri-

van'la arasındaki askeri dengeyi lehine çevirmek için ilişki kurduğu güçler savaşın sonucunun uluslararası toplum tarafından hazmedilmesi sürecini de kolaylaştırmıştır. "İki devlet, tek millet" şeklinde ifade edilen Türkiye-Azerbaycan özel ilişkisi, tüm bu bağlantılar yumağı içinde kimlik ve köken ortaklığına dayalı, en köklü ve güçlü olanıdır. 2019 itibariyle karşılıklı yatırımlar 30 milyar dolar, yıllık ticaret hacmi ise dört milyar dolar civarına ulaşmıştır (MFA, 2022). Azerbaycan Devleti'nin yüz yıl önceki kuruluş günlerinden başlayan savunma alanındaki işbirliği, Şuşa Deklarasyonu'yla birlikte yeni ve daha ileri boyutlar kazanacağı anlaşılan bir döneme girmiştir (Iddon, 2021). Türkiye'nin Azerbaycan'a eğitim ve donanım desteğinin yanı sıra, II. Karabağ Savaşı sırasında "men edici güç" olarak takındığı tutum da mühimdir. Men edici güçler, bir çatışma esnasında açıkladıkları pozisyonlarıyla üçüncü tarafların destekledikleri ülkenin karşısına geçmesini engellerler. Türkiye'nin Pakistan'la birlikte sergilediği kararlı tutum, Ermenistan'ın yalnızlaşmasında belirleyici bir rol oynamıştır.

İlk komşuluk halkasındaki ikinci önemli aktörün davranışlarını da şu şekilde açıklamak mümkündür: Azerbaycan'ın Rusya ile kurduğu münasebetler, Ermenistan'da Rusya'yı rahatsız eden bir iktidarın işbaşına gelişi ve Moskova'nın Azerbaycan'ı durdurmaya çalışmayarak kendi adına önemli stratejik kazançlar elde edeceğini düşünmesi, savaş sürecini Bakü açısından olumlu etkilemiştir. Üçüncü komşu İran'ın Ermenistan'ın yanında doğrudan yer almakta zorlanışı ise Güney Azerbaycan Türkleri arasında uyanan Türk milliyetçiliği dikkate alınarak açıklanabilir. Tahran, iç istikrarını olumsuz etkileyecek bir adım atmak istememiştir. Ayrıca İran, Türkiye ile özel ve İsrail'le belirli ilişkilere sahip, savaştan sonra daha da kuvvetlenecek bir Azerbaycan'ı açıktan karşısına almanın stratejik maliyetlerini de hesaplamış olmalıdır.

Bölgeyle ilgilenen diğer güçlerden biri İsrail'dir. İsrail'in petrol ithalatının yaklaşık %40-45'i Azerbaycan'dan yapılmaktadır. İsrail, Azerbaycan'ın İtalya ve Türkiye'den sonraki üçüncü büyük ihracat pazarıdır.

Azerbaycan ise İsrail'in en çok silah sattığı ikinci ülkedir ve tarım teknolojilerinin müşterisidir (Mehdiyev, 2020). İsrail'in Azerbaycan'la ilişkilerine İran'la mücadele stratejisi bakımından da değer atfettiğini varsaymak mümkündür. Güney Kafkasya jeopolitiğini inşa eden üçüncü katmandaki, güçlü Ermeni lobilerine ev sahipliği yapan ve daha evvel bölgede Azerbaycan aleyhine tutum benimsemiş ABD ve Fransa gibi ülkeler de Ermenistan'a umduğu desteği vermemişlerdir. Bunda birçok faktörün rol oynadığı düşünülebilir. Ancak şüphesiz en önemlisi göze alamadıkları maddi ve stratejik maliyetlerdir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sınırın kesin olarak tespiti ve çatışmaya son verecek nihai bir anlaşmanın yapılması hususunda yürüyen müzakerelere ve telaffuz edilen takvimlere rağmen ateşkes hattından aralıklarla gelmeye devam eden çatışma haberleri gerginlik ikliminden çıkmanın kolay olmadığını göstermiştir. Bu dinamik sürecin parametrelerini anlamak için 10 Kasım 2020'de imzalanan Ateşkes Antlaşması'na bakmak gerekmektedir (Kremlin.Ru, 2020). Antlaşmaya göre, Azerbaycan Yukarı Karabağ'ın bir bölümünü ve diğer işgal edilen topraklarını kurtarırken Rus askerinin İran sınırına kadar inerek Ermenilerle Azerbaycan Türkleri arasındaki jeopolitik açıdan çok değerli temas noktalarına yerleştiği görülmektedir.

Karabağ'a asker gönderen Rusya, 10 Kasım Ateşkesi'nin 6. Maddesi uyarınca Ermenistan ile Karabağ'ın üzerinde işgal devam eden kısmı arasındaki Azerbaycan toprağı olan Laçin Koridoru'nu da denetlemektedir. Bu sayede, Karabağ'daki sistemin işleyişi ve Ermenistan-Karabağ bağlantısı Moskova'nın nezaretinde sürdürülmektedir. Karabağ Ermenileri, Rusya'nın varlığını garanti olarak görürken bölgeden sürülen Türk nüfusun dönüşü ise zora girmektedir. Aldıkları ağır yenilgiye rağmen bağımsızlık hayali kurmaktan vazgeçmeyen bazı Ermeniler, bir gün Rusya'nın Osetya ve Doğu Ukrayna'da yaptığına benzer biçimde bölgede pasaport dağıtarak dengeleri değiştirebileceğini bile hayal edebilmektedir. Putin'in diğer böl-

gelerdeki hamleleri bu umudu perçinlemiştir (TASS, 2021). Rusya'nın ise stratejisini hem Ermenistan'ı denetlemeyi sürdürmek hem de Azerbaycan üzerinde nüfuz sahibi olabilmek esaslarına göre inşa ettiği anlaşılmaktadır.

10 Kasım Antlaşması'nın diğer önemli jeopolitik sonucu, Nahçıvan'ı Azerbaycan'ın kalan kısmına Zangezur bölgesi üzerinden bağlayacak ulaşım hatlarının açılması taahhüdüdür. Söz konusu güzergâh yine Rusya tarafından denetlenecektir. Zangezur, vaktiyle tıpkı Yukarı Karabağ gibi işgal edilerek Türk nüfusun etnik temizliğe maruz bırakıldığı bir coğrafyadır (Gozalova, 2017:48). Sovyetler tarafından Ermenistan'a verilen bu kadim Türk topraklarından geçecek bir ulaşım koridoru, yalnızca Azerbaycan'ın iki yakasını değil, Trakya'dan Asya içlerine kadar Türk nüfuslu coğrafyayı doğrudan temasa sokacak stratejik önemi yüksek bir bağlantının kurulması anlamına gelecektir.

Ayrıca Zangezur Koridoru, Türk dünyasının ötesine uzanan üç önemli ulaşım projesi bakımından da değere sahiptir. Bunlardan tarihi silsile bakımından ilki Asya ve Batı arasındaki ulaşımı kolaylaştırmak üzere 1998'de Bakü'de AB ve 12 güzergâh ülkesinin bir araya gelerek ilan ettiği TRACECA'dır. Avrupa-Kafkasya-Asya arasındaki ulaşımı kolaylaştırmayı ve geliştirmeyi hedefleyen inisiyatifin günümüzdeki üye sayısı 13'tür (Traceca, 2022). II. Karabağ Savaşı sonrasındaki yeni dengeler projede 22 ve 23 numarayla kodlanan rotalarda iyileştirmenin yapılması imkanını doğurmuştur (Tracece, 2017).

Çin devlet başkanının 2013'te Kazakistan'da ilan ettiği Kuşak-Yol Projesi bakımından da Azerbaycan ve işgalden kurtarılan topraklar kıymetlidir. Bu proje, Çin'le Avrupa ve Ortadoğu arasındaki taşımacılık trafiğini arttırmıştır. Çin şirketleri, Güney Kafkasya'dan geçen güzergaha önem verdiklerini göstermekte her üç ülkede de alt yapı yatırımlarına ilgi duymaktadır. Ancak, projelerin beklendiği gibi hızlı ilerlemeyişi dikkat çekicidir. Şüphesiz bunun sebeplerinden biri Güney Kafkasya'daki jeopolitik

belirsizliktir. II. Karabağ Savaşı'nın akabindeki dengeler bölgede istikrara dayalı yeni bir statükonun kuruluşuna imkân verdikçe yatırımların da artacağı varsayılabilir (Stronski, 2021).

Zaten istatistikler, Hazar'ı Bakü üzerinden geçen rotanın gün geçtikçe daha fazla yoğunlaştığını göstermektedir. "Yeşil Liman" statüsü kazanan Bakü Limanı'nın trafik grafiği sürekli yükselmektedir. 2020'de bu güzergahı kullanan TIR'ların sayısı %28, ihraç konteynırları %15 ve kuru kargo terminalindeki iş hacmi %280 artmıştır. Son beş yılla kıyaslandığında, kamyonlarla taşınan yük beş kat, konteynır sayısı üç kat ve Bakü Limanı'nın kuru yük terminalinden geçen kargo miktarı üç buçuk kat artmıştır. Belarus/Polonya sınırındaki istasyon, "Avrupa-Çin Ekspresi" diye anılan transit konteynır yük geçişlerinin %95'ine hizmet vermekteydi. Bu kapasitenin doruklarına erişmesiyle birlikte Asya'dan Avrupa'ya ulaşan diğer güzergahların yıldızı daha da parlamaya başlamıştır. Aşağıda, detaylı olarak değinileceği üzere, Ukrayna Savaşı ile Rusya'dan geçen kuzey rotasının kapanması, Türk Kuşağı üzerindeki trafiğin rahatlıkla mevcut seviyenin çok üstüne taşınabileceği anlamına gelmektedir. Bu iklimde, Zangezur'da modern alt yapıya sahip bir ulaşım koridorunun açılması, dünya ticaretine yön veren büyük aktörlerin çıkarlarıyla da uyumlu bir yenilik olacaktır (Gasimli, 2021). Nitekim, Ermenistan Zangezur'dan ulaşımla ilgili taahhüdünü Putin'in ev sahipliğindeki görüşmelerde yinelese de gerekli adımları atmamış, uzun iç çalkantılardan sonra AB Komisyonu Başkanı'nın ev sahipliğindeki üst düzey bir görüşmede Azerbaycan tarafını ikna edecek şekilde kabullenmiştir (Rehimov, 2022).

Üçüncü önemli proje, 12 Eylül 2000'de üç ülkenin imzasıyla gündeme gelen, günümüzde on üç ülkenin üyesi olduğu Kuzey-Güney Uluslararası Taşımacılık Koridoru'dur. Hindistan'dan yola çıkan kargonun Rusya'ya, dolaylı biçimde de Avrupa'ya erişim süresini azaltmayı hedefleyen bu inisiyatif, gittikçe daha önem kazanacağı tahmin edilen bir güzergahı işaret etmektedir (Fedorenko, 2019). Azerbaycan 2005'te bu

koridoru kuran anlaşmaya resmen taraf olmuştur (Ministry of Transport, 2022). Hindistan'ın Mumbai Limanı'ndan İran'ın Çabahar Limanı'na, oradan da Azerbaycan üzerinden Rusya'ya uzanan Koridor, alternatif güzergâh olan Güney Deniz Rotası'na göre taşımacılıkta ciddi zaman tasarrufu sağlamaktadır. Güney Deniz Rotası, uluslararası deniz trafiğini günlerce tıkayan son kazanın da gösterdiği bazı risklerle malul Süveyş Kanalı'ndan geçmektedir. Mumbai'den yola çıkan bir kargo Kuzey-Güney Koridoru ile Moskova'ya 21-23 günde, Güney Deniz Rotası ile ise 40 günde ulaşmaktadır. Bu avantajı sebebiyle Körfez, Güney Asya, Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin de koridordan faydalanabileceği öngörülmektedir. Örneğin Basra Körfezi'nden gönderilen kargonun Süveyş üzerinden deniz yoluyla Helsinki'ye ulaşması 45-60 gün sürmektedir. Aynı yol İran-Azerbaycan-Rusya-Beyaz Rusya güzergahı ile ise 20-25 gün alacaktır. Güney Asya'dan Avrupa'ya Süveyş'ten geçerek 35 günde ulaşan mallar Kuzey-Güney Koridoru ile 20-25 günde adreslerine teslim edilebilecektir (Fedorenko, 2019:70).

II. Karabağ Savaşı'nı takiben, Kuzey-Güney Koridoru'na Ermenistan üzerinden yeni bir güzergâh açmak için Tahran ve Erivan arasında yürütülen temaslar dikkat çekicidir. Bazı demiryolu projelerinin yanı sıra İran ve Ermenistan'ı Zangezur'dan birbirine bağlayacak otoyol da bunlar arasındadır (Tashjian, 2021). Ancak bunlar maliyetli projelerdir ve henüz orta yerde hazır bir finans kaynağı gözükmemektedir (Huseynov, 2021). Zangezur'da anlaşmaya dayalı egemenlik değişimiyle açılacak bir koridorun ise bu niyetlere engel sayıldığı anlaşılmaktadır. Toprak takası ihtimali İran'ı ve Rusya'yı rahatsız etmektedir. İran, Ermenistan'la sınırını yitirirse Rusya ile irtibatını yalnızca Azerbaycan üzerinden sürdürmeye mecbur olacaktır. Moskova, Hindistan gibi ülkelerle olan silah ticareti vb. stratejik iletişimini Azerbaycan üzerinden yürütmek zorunda kalmayı ise muhtemelen arzu etmeyecektir. Tam tersine Rusya, 10 Kasım Ateşkesi sonrasında Karabağ'a ve İran sınırına indirdiği güvenlik güçleri sayesinde İran'la

ve İran üzerinden Hindistan ve diğer ülkelerle sürdürdüğü stratejik temas hattına doğrudan nezaret etme imkanına kavuşmuştur. Ayrıca bu hamleyle, Kafkaslardaki hasmı Gürcistan'dan geçip Türkiye ve Avrupa'ya ulaşan enerji boru hatlarına, kara ve demir yolu taşımacılığı güzergahlarına alternatiflerin oluşmasını destekleyerek Tiflis'in stratejik bağlantılarının değerini azaltabileceğini varsaydığı da söylenebilir (Stronski, 2019).

Son müzakerelerle tutum değişikliği gözlense de geçtiğimiz iki yılda Ermenistan'ın ateşkes antlaşmasında taahhüt edilen şekliyle bile Zangezur rotasını işletme hususunda ayak sürümesi, mesele etrafındaki tartışmayı zaman zaman kriz boyutlarına taşımıştır. Gelecekte büyüyen krizlerin yeni bir askeri çatışmaya yol açması, koridor meselesinin çözümünde de farklı parametreleri gündeme getirebilir. Nitekim Zangezur Koridoru, Sovyetler Birliği dağıldığında da Megri Koridoru adıyla tartışılmış, Azerbaycan ve Ermenistan arasında yapılabilecek toprak takası meselesi uzun müzakere sürecinde konuşulmuştur (Huseynov, 2010:15). Ermenistan'ın Karabağ'la ilgili tezlerini Sovyet dönemindeki tasarruflara yönelik eleştirilere dayandırışı, aynı mantığın Azerbaycan tarafından Zangezur bölgesi için işletilmesinin de önünü açmaktadır (Broers, 2021). Gerilimleri takiben liderler düzeyinde yapılan zirveler ve müzakerelerde Ermenistan'ın egemenliğini koruyarak ulaşım bağlantılarının açılmasına izin vermesiyle ilgili taahhüdünü teyidi, aşağıda ele alacağımız Ukrayna Savaşı sonrası konjonktürün etkileriyle de birleşerek kısa vadede savaş çapında çatışma ihtimalini azaltmış gözükmektedir. Ancak, kontrolden çıkabilecek kriz dinamiklerinin sahadaki varlığını koruduğunu da hatırda tutmak gerekmektedir.

Bunlar sürdürülebilir işbirliği zeminlerinin inşasıyla aşılabilirse, Güney Kafkasya'nın halihazırda sahip olduğu önem, yukarıda anlatılan projeler ve güzergahlarla daha da artacak ve bölge ülkelerinin eline ciddi bir jeoekonomik güç geçecektir. Jeoekonomik araçların etkili kullanılabilmesinin dört şartından birisi, enerji, hammadde ve ürünlerin tekel satıcısı, tekel alıcısı veya alıcı ile satıcı arasındaki tekel güzergâh olunmasıdır (Blackwill,

Harris, 2016:89-90). Azerbaycan'ın bazı ülkeler için enerji alanındaki güçlü satıcılık niteliğine tekel güzergâh konumunun da eklenmesi, ilk üçgen ve bölgeyle ilgilenen tüm aktörlerin Bakü'ye yönelik politika geliştirirken dikkate alması gereken yeni bir dinamik olacaktır.

UKRAYNA ÜZERİNDEN JEOEKONOMİK/JEOPOLİTİK SAVAŞ VE GÜNEY KAFKASYA

Ukrayna Savaşı, tarafların jeoekonomik ve jeopolitik stratejileri eş zamanlı olarak uygulamaya çalıştıkları bir çatışmadır. Tesirlerini yakından hisseden coğrafyalar arasında, Güney Kafkasya da yer almaktadır. Jeoekonomik cephede Putin, Batı'nın zengin Rus enerji ve tahıl kaynaklarına olan bağımlılığını Ukrayna'daki hedeflerine ulaşmak için bir kaldıraç şeklinde kullanabileceğini düşünmüştür. Putin dönemi Rus dış politikasının enerji merkezli bir jeoekonomik stratejiyi aktif biçimde kullanarak kendisine karşı birleşmiş bir Avrupa bloğunun teşekkülünü daha önce engelleyebilişi, bu stratejinin işgalde de etkili sonuç vereceği düşüncesini Rus dış politika yapıcılarında doğurmuş olabilir (Wigell, Vihma, 2016:614-621). Benzer şekilde, Rusya'nın uluslararası örgütlerin yaptırım mekanizmalarını tıkayan bir politikayı strateji düzeyinde takip ediyor oluşu, rekabet yahut mücadele içinde olduğu aktörlerle gerilimin arttığı dönemlerde de sıklıkla gaz akışını azaltmaya veyahut tamamen durdurmaya yönelerek istediklerini şimdiye kadar belirli düzeylerde elde etmiş olması da Rus dış politika yapıcılarını jeoekonomik stratejilere yönelten muhtemel faktörler arasında sayılabilir (Leonard, 2016:22-25).

Bünyesinde hem savunmayı hem de saldırıyı barındıran Batılı jeoekonomik strateji ise Rusya'yla ekonomik bağların alt düzeye indirilmesini, bunun için yeni bir enerji tedarik ve ulaşım sisteminin tasarımını öngörmektedir (Wijk, 2013:387; Baru, 2012:51). Putin'in jeoekonomik stratejisine hayat veren, Rusya'nın enerji ve hammaddelerde tekel satıcılık, Asya ile ticarette tekel güzergâh olma vasıflarının ortadan kaldırılması hedeflen-

mektedir. Rus petrolü ve gazının Batı'daki tüketiminin önüne geçebilmek, Çin-Avrupa ticaretinde Rusya güzergahının önemi azaltılmak istenmektedir. Bunun için de Avrupa'yı besleyecek alternatif enerji kaynaklarına ve ticaret rotalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Güney Kafkasya ise enerji ve ulaşım temelli jeoekonomik gündemin ana kavşak noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Meselenin enerji kısmı çok boyutludur. 2020 rakamları üzerinden bakarsak, Rusya Avrupa'nın ithal ettiği doğal gazın %43'ünü, ham petrolün de %29'unu sağlamaktadır (Eurostat, 2022). Bu bağımlılık, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri araçlarla gerçekleştirilen jeopolitik stratejisine karşı verilen refleksleri sınırlamış, ABD'nin öncülüğüyle Rusya'ya karşı devreye sokulan ve rubleyi hedef alan jeoekonomik nitelikli yaptırımların tesirini de azaltmıştır. Krizin ilk safhasında Almanya'nın reflekslerinde yavaşlık gözlenmiş, Rusya'nın "hasım" listesine aldığı ülkelerden enerji ödemelerini ruble ile isteyişi, ulusal para biriminin değerini korumasını kolaylaştırmıştır.

Söz konusu bağımlılığın ortadan kaldırılması için alternatif doğal gaz ve petrol kaynaklarına ihtiyaç vardır. Ancak bu noktada, Paris İklim Anlaşması ve karbon salınımının azaltılmasını öngören Yeşil Mutabakat hatırlanmalıdır. Biden ABD'si ile Avrupa'yı birleştiren bu mutabakat çerçevesi, yatırımların karbon salınımı yüksek kaynaklar yerine, yenilenebilir enerjiye yönlendirilmesini öngörmektedir. Ukrayna Savaşı'nın enerji bağımlılığının nasıl güvenlik tehdidine dönüşebileceğini somut şekilde göstermesi ve petrol, gaz fiyatlarını yükseltmesi, yenilenebilir enerjinin maliyetlerini toplumsal algılar bakımından ucuzlatmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'ya bağımlılığın kırılması için alternatif petrol-doğal gaz yataklarına büyük yatırımlar yapılması, temiz enerji teknolojilerine tahsis edilecek kaynakları tam ters istikamette tüketecektir. Üstelik bu nitelikteki yatırımlar, jeopolitik gerilimler düşerse petrol-gaz fiyatlarını görece aşağı çekerek temiz enerji politikalarını zora sokacak bir bolluğa da imkân hazırlayabilir. Bu yüzden,

Batılı jeoekonomik strateji yeni enerji düzenine geçiş için öngördüğü on yıllık zaman diliminde Rus tekelinin kırılması ihtiyacına yetecek düzeyde, asgari yatırımla erişimi mümkün tedarik kaynaklarını seferber etmek istemektedir (Tugwell, 2022). Alternatifler arasında Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın kaynakları da vardır. Bunlar üzerinde, Hazar denizi, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye hattından Batı'ya ulaşan taşıma alt yapısı da gözden geçirilerek çalışılmaktadır (Museyibov, 2022; Cohen, 2022). Bu ihtimali öngören Putin'in, askerlerini Ukrayna'ya gönderirken Azerbaycan'la imzaladığı ikili antlaşmaya, birbirlerinin çıkarlarına "doğrudan/dolaylı" zarar verecek ekonomik faaliyetlerden kaçınılmasını öngören bir madde ekletmesini de not etmek gerekmektedir (Azerbaijan News, 22 Şubat 2022). Güney Kafkasya, Doğunun ve Batının jeoekonomik stratejilerinin kesiştiği düğüm noktalarından biri olma özelliğini perçinlemektedir.

Ulaşım ve taşımacılık sektörleri açısından da benzer bir durum söz konusudur. Batılı yaptırımların hedefleri arasında Rusya'nın Doğu Asya ve Batı arasındaki ana kara güzergahı olmaktan çıkarılması hedefi de yer almaktadır. Çin'i Rusya üzerinden Avrupa'ya bağlayan Kuzey rotasının kapanabileceğine bundan beş yıl önce şu satırlarla işaret edilmişti: *"…İkisi de Çin'in aleyhine sonuçlar doğurabilecek iki ana ihtimal söz konusu. Rusya, Çin'i çevrelemeyi kafaya koymuş bir Washington'la anlaşırsa bu politikanın parçası olabilir. Ancak, Washington'daki siyasi kavgaların gidişatının da gösterdiği üzere böyle bir anlaşma gerçekleşmezse, ABD ve müttefikleri bu sefer Rusya'nın genişlemesini Doğu Avrupa'da durdurmak için daha kararlı hale geleceklerdir. Baltık Denizi'nde Rusya ile ortak deniz tatbikatı yapan Çin, bu senaryoya karşı Rusya'yı destekleyeceğini gösteriyor. Ancak, bu tarzda bir Doğu-Batı kutuplaşmasının Avrupa dengeleri üzerindeki etkileri, Çin'in Berlin'den beklentilerini sarsacak sonuçlar doğurabilir. Dolayısıyla, her iki muhtemel senaryo da Çin'in Avrupa ile kara bağlantısını riske sokma potansiyeline sahip*." (Okur, 2017:51-52). Şubat ayından itibaren yaşananlar bu öngörüyü doğrulamaktadır. Yaptırımlar sebebiyle Rusya'dan gönderile-

meyen kargolar Çin, Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye rotasına kaymakta, Türk Kuşağındaki ulaşım ve taşımacılık alt yapısının güçlendirilmesi, ilgili resmi prosedürlerin hızlandırılması gibi alanlarda artan çalışmalar göze çarpmaktadır (Chaudhury, 2022; Sharifli, 2022).

Ukrayna Savaşı, Güney Kafkasya'yı yalnızca rakip jeo-ekonomik stratejiler açısından değil jeopolitik dengelerdeki değişim ihtimalleri bakımından da yakından ilgilendirmektedir. Savaşın izleyeceği seyir, Rusya-Ermenistan-Azerbaycan arasındaki siyasi-askeri ilişkileri de etkileyebilecektir. Bu ihtimalin bazı yansımaları şimdiden gözlenmeye başlamıştır. Rusya'nın Ukrayna'daki geniş çaplı hedeflerine ulaşması, Ermenistan üzerindeki nüfuzunu daha da arttırması anlamına gelebilecektir. Nitekim Putin'e yakınlığı ile bilinen Beyaz Rusya Devlet Başkanı Lukaşenko, Rus ordusunun Ukrayna'ya girişinden iki hafta önce Ermenistan'ın da "Birlik Devleti"nin (Postkomg, 2022) parçası olması gerektiğini ifade etmiştir (TASS, 2022). Aksine Rusya, Ukrayna Savaşı'ndan zayıflayarak çıkarsa, kalan gücünü merkezde toplama, Güney Kafkasya'daki durumunu gözden geçirme ihtiyacını duyabilir. Bu ise Ermenistan'ın dayandığı güvenlik parametrelerinin değişimi anlamına gelecektir. İçerde Rusya'ya yakın kesimlerle olan köklü siyasi ihtilafı dikkate alındığında, Paşinyan yönetiminin Ermenistan'ı Moskova'ya daha da bağlayacak bir değişimden hoşnut olmaması beklenir. Rusya'nın bölgedeki varlığını azaltması durumunda ise Ermenistan, Türkiye- Azerbaycan karşısında daha fazla yalnızlaşacaktır. Bu noktada, Paşinyan yönetimi açısından en gerçekçi strateji Kafkasya'da adil bir barış için somut adımlar atmayı kabullenmek olacaktır. Bu tutum, yukarıda temel parametrelerini özetlediğimiz Batılı jeoekonomik stratejiyle de uyumludur. AB'nin yakın dönemdeki girişimlerini, Azerbaycan'ın barış antlaşması için önerdiği ilkelere Ermenistan'ın verdiği, muhatabı tarafından olumlu sayılan cevapları bu çerçevede yorumlamak mümkündür.

Ancak, bu havanın kalıcı olup olmayacağı değerlendirilirken dikkate alınması gereken başka faktörler de söz konusudur. Bunlardan ilki Rusya

yanlısı muhalefetin, Moskova'yı da memnun edecek biçimde başlattığı barış karşıtı kampanyadır. Gösteriler mevcut aşamada Ermenistan'ın iç istikrarını bozacak seviyelere ulaşmamıştır. Ancak, muhtemel bir antlaşmanın somut hali ortaya çıkmaya başladıkça şiddetlenmelerini beklemek gerekmektedir.

Gözden kaçırılmaması gereken bir diğer önemli etken, İran'ın Güney Kafkasya'daki değişime yaklaşımıdır. Tahran, güçlenen Bakü'nün İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri açısından bir cazibe merkezine dönüşeceği, bu durumun da bir güvenlik riski oluşturacağı kanaatindedir. Bu sebeple, Ermenistan'ın konumlanışını değiştirecek ve kendisiyle doğrudan irtibatını zayıflatabilecek muhtemel gelişmelere karşı savaşa varabilecek cevaplar üreteceğini tavırlarıyla göstermeye çalışmaktadır. İran, 2021 yılı Eylül ayında Azerbaycan sınırları boyunca bölge dengelerindeki değişimden duyduğu rahatsızlığı dışa varan bir askeri güç gösterisinde bulunmuştur (Mirror Spectator, 2021). İsrail'in artan nüfuzuyla ilgili iddialarının yanı sıra Azerbaycan'ın egemenliğinde bir Zangezur Koridoru'nu çıkarlarına aykırı sayışına dair mesajlarını vurgulamayı da sürdürmektedir (Asbarez, 2022).

SONUÇ

II. Karabağ Savaşı'nın Türkiye-Azerbaycan ittifakı bakımından parlak bir zaferle sonuçlanışı, Güney Kafkasya'da Sovyetlerin çöküşünden bu yana yaşanan en büyük jeopolitik depremdir. Henüz bölgedeki tüm belirsizlikler sona ermemiş ve çatışma sonrası sürece kalıcı biçimde geçilmemiştir. Ukrayna Savaşı, böyle bir iklimde patlak vermiş, jeoekonomik ve jeopolitik tesirlerini Güney Kafkasya'daki karmaşık dengeler üzerinde hissettirmeye başlamıştır. İçine girdiğimiz dönemde bölgeyi dünya sistemi içinde yeniden konumlandırabilecek gelişmeler üzerinde düşünmek, söz konusu ihtimallerin doğru değerlendirilebilmesi bakımından önem taşımaktadır.

Nitekim bu makalede önce Güney Kafkasya jeopolitiğinin genel dinamikleri üzerinde durulmuştur. Daha sonra ise iç üçgen, ilk komşuluk üçgeni/

beşgeni ve dış halka şeklindeki kavramsal tasarımla ifade ettiğimiz aktörlerin bölgeyle ilişkileri ve hedefleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Türkiye, Rusya, İran başta olmak üzere İsrail, ABD, Fransa, Almanya (AB), Hindistan, Çin gibi aktörlerin çıkarları bölgedeki gelişmelerden değişik düzeylerde etkilenmektedir. Son kısımda da Ukrayna Savaşı'nın büyük güç rekabetinin jeopolitik ve jeoekonomik çehresinde meydana getirdiği değişimlere Güney Kafkasya'ya bakan yönleri merkeze alınarak işaret edilmiştir.

Son olarak şu noktalara bir kez daha dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zangezur Koridoru, Türk Dünyası, Avrupa-Asya ulaşım hatları, Kuşak-Yol İnisiyatifi ve Kuzey-Güney Uluslararası Taşımacılık Koridoru gibi projeler bakımından önemlidir. Ukrayna Savaşı'nın güncellediği jeoekonomik ve jeopolitik rekabet ikliminde Doğu-Batı ve Kuzey-Güney enerji, ulaşım ve taşımacılık hatlarının mümkün olduğu kadar az riskle yeniden tasarlanması arayışlarının canlanışı bu koridorla ilgili projelerin değerini arttırmaktadır.

Ukrayna Savaşı sonrasında girilmekte olan yeni dönemde, Azerbaycan başta olmak üzere, bölge ülkelerine büyük güçlerin stratejilerini yalnızca izleyen pasif özneler olarak yaklaşmak sağlıklı tahliller yapılmasını imkansızlaştıracaktır. Güney Kafkasya'daki dengeleri doğru yorumlamak ancak aktif yerel aktörlerin dinamik ittifak stratejileri dikkate alındığı ölçüde mümkün olacaktır. Bu çerçevede, "iki devlet, tek millet" anlayışı üzerinde yükselen Türkiye-Azerbaycan ittifakı, elde ettiği kazanımları doğru stratejilerle koruyup genişletebilirse bölgedeki düzenin kurucusu ve düzenleyicisi mevkiine yerleşebilecek imkanlara sahiptir. Bugünden bakıldığında, kardeşliklerini savaş meydanında cesurca göstermiş Türk devletleri için gelecek, omuz omuza aşabilecekleri riskler ve çok sayıda fırsatla dolu gözükmektedir. II. Karabağ Savaşı'ndaki başarının bu yeni dönemde de askeri ve diplomatik boyutlarıyla gösterilmesi, Kafkasya düğümünü Azerbaycan-Türkiye ittifakının yüzünü güldürerek çözerken bölge ve bölge ötesine uzanacak barış lehine yeni bir dengenin kurulmasını da temin edebilir.

Kaynakça

"Armenia Reassures Iran As Tehran-Baku Tensions Mount", 7 Ekim 2021, https://mirrorspectator.com/2021/10/07/armenia-reassures-iran-as-tehran-baku-tensions-mount/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

"Birlik Devleti, bazı bakımlardan Sovyetler Birliği ile kıyaslanan güçlü bir entegrasyon projesidir", https://www.postkomsg.com/en/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

"Iran Reasserts Opposition to Baku-Proposed 'Corridors'", 2 Mayıs 2022, https://asbarez.com/iran-reasserts-opposition-to-baku-proposed-corridors/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

"В Армении считают, что заявление Лукашенко о стране предназначено для внутренней повестки", TASS, 8 Şubat 2022, https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/13645969?utm_source=eurasia.expert&utm_medium=referral&utm_campaign=eurasia.expert&utm_referrer=eurasia.expert, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Azərbaycan Respublikası ilə Rusiya Federasiyası arasında müttəfiqlik qarşılıqlı fəaliyyəti haqqında Bəyannamə, 22 Şubat 2022, https://www.azerbaijan-news.az/az/posts/detail/azerbaycan-respublikasi-ile-rusiya-federasiyasi-arasinda-muttefiqlik-qarsiliqli-fealiyyeti-haqqinda-beyanname-1645551384, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Bacchus, James ve Ariel Cohen, "U.S. Sanctions on Russia Should Not Punish Central Asia", The National Interest, 1 May 2022, https://nationalinterest.org/blog/buzz/us-sanctions-russia-should-not-punish-central-asia-202136, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Beyaz, Zafer Fatih, "Türkiye ile Kazakistan arasında 15 anlaşma imzalandı", 10 Mayıs 2022, https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turkiye-ile-kazakistan-arasinda-15-anlasma-imzalandi/2584104, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Baru, Sanjaya "Geo-Economics and Strategy", Survival, 3/54, (2012): s. 47-58.

Blackwill, D. Robert, Harris, Jennifer M, War By Other Means Geoeconomics and Statecraft, London, 2016.

Broers, Laurence, "Augmented Azerbaijan? The return of Azerbaijani irredentism", Eurasianet, 5 Ağustos 2021, https://eurasianet.org/perspectives-augmented-azerbaijan-the-return-of-azerbaijani-irredentism, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Chaudhury, D. Roy, "New Chinese train to Europe bypasses Russia despite close ties", 21 Nisan 2022, https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/new-chinese-train-to-europe-bypasses-russia-despite-close-ties/articleshow/90969296.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Eurostat, "From where do we import energy?", https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/energy/bloc-2c.html, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Fedorenko R.V., Modern Issues of Development of the Customs and Logistics Infrastructure of the International North-South Transport Corridor. In: Ashmarina S., Vochozka M. (eds) Sustainable Growth and Development of Economic Systems. Contributions to Economics. Cham 2019.

Gasimli, Vusal, "The 'Zangezur Corridor' is a geo-economic revolution", Emerging Europe, 17 May 2021, https://emerging-europe.com/voices/the-zangezur-corridor-is-a-geo-economic-revolution/, Son Erişim Mayıs 10, 2022, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Gozalova, Nigar, "Britanya Diplomatik Dokümanlarında Azerbaycanlı Türklere Karşı Gerçekleştirilen Katliamlar (1918-1920)". Uluslararası Suçlar ve Tarih (2017), s. 47-72

http://www.traceca-org.org/en/home/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/Routes_Maps/MAP_TRACECA_ROUTES_10_09_2017_300DPI.png, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Huseynov, Tabib, "Mountainous Karabakh: New Paradigms for Peace and Development ort he 21st Century," International Negotiation 1/15, (2010), s. 7-31.

Huseynov, Vasif, "Azerbaijan Embarks on Construction of Nakhchivan Railway (Part Two)", Eurasia Daily Monitor 18/59, (13 Nisan 2021), https://jamestown.org/program/azerbaijan-embarks-on-construction-of-nakhchivan-railway-part-two/ , Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Iddon, Paul, "The Growing Military Cooperation Between Turkey And Azerbaijan", Forbes, 27 Temmuz 2021, https://www.forbes.com/sites/pauliddon/2021/07/27/the-growing-military-cooperation-between-turkey-and-azerbaijan/?sh=6c2a564a1b3b, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Leonard, Mark, "Connectivity Wars", Why Migration, Finance and Trade Are the Geo-Economic Battlegrounds of the Future, ed. Mark Leonard, London, 2016.

Mehdiyev, Mushvig, "Azerbaijan Becomes 1st Muslim-Majority Country Represented At AIPAC", 9 Mart 2020, CaspianNews, https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-becomes-1st-muslim-majority-country-represented-at-aipac-2020-3-9-0/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Minister of Foreign Affairs, "Economic Relations Between Turkey and Azerbaijan", https://www.mfa.gov.tr/economic-relations-between-turkey-and-azerbaijan.en.mfa, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Okur, Mehmet Akif. "Bir Kuşak, Bir Yol" Projesi'nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar", Akademik Hassasiyetler 4 (2017), s. 45-55.

Museyibov, Ayaz, "How the South Caucasus Can Connect Eurasia", The National Interest, 10 Mayıs 2022, https://nationalinterest.org/feature/how-south-caucasus-can-connect-eurasia-202322, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Putin greenlights double citizenship agreement with South Ossetia — document, 4 Ağustos 2021, https://tass.com/politics/1322719, Son Erişim Mayıs 10, 2022, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Sharifli, Yunis, "Emerging potential of the Middle Corridor", 4 Mayıs 2022, https://www.aa.com.tr/en/analysis/analysis-emerging-potential-of-the-middle-corridor/2579415, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Stronski, Paul, "The Shifting Geography of the South Caucasus", 23 Haziran 2021, https://carnegieendowment.org/2021/06/23/shifting-geography-of-south-caucasus-pub-84814, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Tashjian, Yeghia, "Syunik and the Geo-Economic Future of the South Caucasus", The Armenian Weekly, 21 Mayıs 2021, https://armenianweekly.com/2021/05/21/syunik-and-the-geo-economic-future-of-the-south-caucasus/, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

The Ministry of Transport, Communications, and High Technologies of the Republic of Azerbaijan, https://mincom.gov.az/en/view/pages/104/ Son Erişim, Mayıs 10, 2022.

Tugwell, Paul, Georgiou, Georgios, "U.S. Says EastMed Pipeline to Europe 'Not Economically Viable' ", Bloomberg, 7 April 2022, https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-04-07/u-s-says-eastmed-pipeline-to-europe-not-economically-viable, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Заявление Президента Азербайджанской Республики, Премьер-министра Республики Армения и Президента Российской Федерации, 10 ноября 2020 года, http://kremlin.ru/events/president/news/64384, Son Erişim Mayıs 10, 2022.

Wijk, Rob De, "Zeitschrift für Staats- und Europawissenschaften (ZSE)" / Journal for Comparative Government and European Policy , 3/11,(2013), s. 387-412.

Wigell, Mikael, Vihma, Antto "Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia's geostrategy and its effects on the EU", International Affairs, 3/92, (2016), s. 605-627.